

ANTALYA/ELMALI ÖMER PAŞA KÜLLİYESİ

Zerrin KÖŞKLÜ

Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum

---

ÖZET

Antalya/Elmalı'da bulunan Ömer Paşa Külliyesi, cami üzerinde bulunan kitabeye göre 1610 yılında yaptırılmıştır. Külliye şadırvanlı ortak bir avluda karşılıklı yerleştirilen cami ve medrese, caminin güneydoğusuna bitişik türbe ve kuzeydoğuda ayrı bir yerde bulunan hamamdan oluşmaktadır. Külliye bu düzenlemesi ile cami merkezli klasik külliye anlayışının değişime uğrayarak devam ettirildiği 17. yüzyıl örneklerinden biridir.

Anadolu'da Sinan sonrası klasik Osmanlı mimari üslubunu yansıtan Ömer Paşa Camii, tek kubbeli bir şema gösterir. Caminin iç ve dış pencere alınlıkları 17. yüzyıl İznik çinileri ile renklendirilmiştir.

Ömer Paşa Medresesi, Osmanlı medrese mimarisinde erken dönemden itibaren en çok benimsenen ve alt tiplerde geliştirilen U şeması göstermektedir.

Anahtar Kelimeler :

Elmalı, Ömer Paşa, Çini

ÖMER PASHA INSTITUTION (A COLLECTION OF BUILDINGS OF AN INSTITUTION) IN ELMALI OF ANTALYA

ABSTRACT

Ömer Pasha Institution located in Elmalı of Antalya was built in 1610 according to the inscription inserted on the mosque. The institution consists of mosque and madrasah which were placed opposite to each other in a shared courtyard including a fountain, tomb of a saint which is attached to the southeast of the mosque and the bath which exists in a separate place in the northeast. The institution with this organization is an example of the institutions which were built in the 17th century and continued the classical style of institutions that were centered around a mosque, by going through a process of change.

Ömer Pasha Mosque reflecting the style of the classical Ottoman architecture after Sinan in Anatolia, shows a single domed schema. The frontal parts of the inner and outer windows of the mosque were coloured with the İznik tiles of the 17th century.

Ömer Pasha Madrasah displays U-shaped schema which was mostly adopted in the early period of the Ottoman madrasah architecture and was developed in sub-types.

Key Words :

Elmalı, Ömer Pasha, tile

---

1. GİRİŞ

Antalya'nın 122 km. batısında olan Elmalı İlçesi, Elmalı ovasının kuzey kenarında ve Elma Dağının eteğinde yer alır (Darkot, 1988, 238). Osmanlı döneminde Anadolu eyaletine bağlı Teke Sancağına merkez olan Elmalı 16. yüzyıldan itibaren sancağın altı kazasından biri olmuş, 19. yüzyılda yeni kurulan Konya vilayetinin Teke Sancağına bağlı bir kaza olarak kalmıştı (Emecen, 1991, 236; Öztuna, 1996, 1115). Cumhuriyetin ilanından sonra il haline getirilen Antalya'nın bir ilçesi olan Elmalı, 1940 yangınında harap olmuş daha sonra yeniden imar edilmiştir.

2. ÖMER PAŞA KÜLLİYESİ

Elmalı'da ilçe merkezinde bulunan külliye 1019 H. 1610 M. yılında Ömer Paşa¹ tarafından yaptırılmıştır. Külliye yapıları şadırvanlı ortak bir avluda karşılıklı yerleştirilen cami ve medrese, caminin güneydoğusuna bitişik türbe ve külliyenin bir parçası olarak kabul edilen ayrı bir yerde bulunan hamamdan oluşmaktadır (Evliya Çelebi, 1993, 21; Aslanapa, 1986, 324) (Çizim 1) (Resim 1).

Hayatı hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız Ömer Paşanın külliyenin yapımından iki yıl önce tanzim edilen vakfiyesinde (1017/1608) külliye yapılarından cami, medrese ve türbe ile ilgili bilgilere yer verilmiş, ayrı bir yerde bulunan hamamdan hiç söz edilmemiştir.² Buna rağmen Bey Hamamı veya Ağalar Hamamı olarak anılan hamam külliyenin yaptırıldığı dönemde tamamlanmış olmalıdır (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1983, 636). Hamamın külliye ana çerçevesinin dışında tutulması geleneği, mimari özellikleri ve bir belge niteliği taşımasa da cami inşaatı esnasında bir hamamın yapıldığı ve hatta ihtiyaçtan dolayı öncelikli bitirilen parçası olduğuna dair halk arasında söylenen efsaneler külliye ile bağlantılı olduğunu düşündürmektedir.

Caminin güneydoğu duvarına bitişik olan türbenin konumu ve mimari özellikleri, külliye ile aynı yıllarda yapıp yapılmadığı konusunda şüpheler oluşturmaktadır. Ayrıca türbenin kime ait olduğu da açıklık kazanmamıştır. Külliye hakkında bilgi veren kaynaklarda (Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, 1978, 80; Aslanapa, 1986, 324, Cücü, 1985, 183) Ömer Paşaya ait olduğu belirtilen türbe, Ömer Paşa vakfiyesindeki ifadeye göre burada yatan kişinin Ahi Baba olduğu kanısını uyandırmaktadır. Kaynaklarda ölüm tarihi de farklı olan Ömer Paşa, vakfiyesinde olasılıkla camiye bitişik olan bu türbeyi ve türbenin Ahi Babaya ait olduğunu belirtmek istemiştir.

Ömer Paşa vakfiyesinde geçen sıbyan mektebi (Bkz. dipnot 2) günümüze ulaşmamış ayrıca sadece Evliya Çelebinin "... ve bir yüksek kubbe dersane (dâr-i kurra) var" şeklinde bahsettiği dersanenin olup olmadığı veya bu yapının sıbyan mektebi ile karıştırılma ihtimali belirlenebilmiş değildir. Yapının 1965 yılındaki

¹ Ömer Paşanın hayatı tarihi kaynaklarda kesin ifadelerle belirlenmiş değildir. Ömer Paşaların karıştırıldığı bu kaynaklarda kesin olan, Ketencizade lakabı ile anılan külliyenin banisi Ömer Paşa Manavgat'lıdır. 1622 yılında Sultan Osman'ın öldürülmesinden sonra sadrazam Davut Paşa Trablus eyaletini Ömer Paşaya vermek istemiş, Yusuf Paşa buna olaylı bir şekilde engel olmuştur. Ömer Paşanın 1648 yılında Anadolu Beylerbeyi olan Mehmet Paşa adında bir oğlu vardır. Ömer Paşa, Elmalı'da adını taşıyan külliyesinden başka İstanbul Tophane'de Salıpazarı yakınlarında (bugün olmayan) bir mescit yaptırmıştır. Ketencizade Ömer Paşa Mescidi olarak bilinen bu mescite 1689 yıllarında Topçubaşı olan Abdülkerim Ağa minber koydurmuştur (Hammer, 1990, 561; Mehmed Süreyya, 1996, 1060, 1326, 1772; Öztuna, 1996, 1122; Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, 1978, 80; Gülersoy, 1994, 275; Cücü, 1985, 181-184).

² Ömer Paşanın 1017 H-1608 M. tarihli Arapça vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü 582 numaralı defterin 424 sayfa ve 332 sırasında kayıtlıdır. Vakfiyede sadeleştirilerek külliye yapıları şu şekilde yer almaktadır. "... Elmalı'da vakfi kuranın yaptırdığı cami şerif ile medrese... Ahi baba türbesinde hizmet edene günlük bir dirhem... Elmalıda vakf edenin sıbyan mektebi öğretmenine günlük dört dirhem, yardımcısına iki dirhem verilecektir..." No: 1967, s. 399-400.

durumunu belirten VGMA. 07.04 01/1 nolu dosyadaki vakıf eski eser fişinde medresenin kuzey cephesini çeviren dükkanlar ve bu dükkanların bir kaçının kubbeli olduğu vurgulanmıştır. O dönem onarımlarında kubbeleri yok edilen ve bugünkü şeklini alan dükkanlar Ömer Paşa vakfiyesinde geçen dükkanlar olmalıdır.³

Külliyeye yapılarından cami 1870 yılında onarılmış, bu onarımı belirten bir kitabe olmasına rağmen günümüze ulaşmamıştır (Cücü, 1985, 183). Daha sonra külliye 1929 yılında kısmen olmak üzere 1938-1942, 1968, 1971, 1984, 1986 ve 1990 yıllarında onarılmıştır (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1983, 629-630).

A. CAMİ

Külliyenin tarihi ve banisini belirten tek kitabe cami giriş kapısı üzerinde bulunur. Taş pano üzerine nesih ile yazılmış sekiz satırlık kitabe metni şöyledir:

دين أسلامه شرف ويردي عمر باشا بوكون

نتكيم فاروك اعظامه زينت بولدي دين

جان و دلدن سعي ايدوب اول مبارك جمعه يه

يابدى بونده كه ايده رحمة رحمة للعالمين

عرضه روز قيامته اومارم كيم اوله

جورم عسبان عسكرندن حفظ ايجون حصن حصين

شاد اولوب اتمامك يحي ديدي تاريخني

جامع بنياد بيت الله هاد ركن دين

سنة 1019

³ Ömer Paşa Vakfiyesi (VGMA.No: 1967, s. 399-400).

Okunuşu:

Din-i İslâma şeref verdi Ömer Paşa bugün
 Nitekim Faruk-ı âzamlı ziyet buldu din
 Cân-ü dilden sa'yidüb ol mübarek Cum'aya
 Yapdı bunda ki ide rahmet Rameten lil-âlemin
 Arza-i rûz-i kıyâmetde umarım kim ola
 Cürm-i isyân askerinden hıfz için hısn-ı hâsin
 Şâd olub itmamının Yahya didi târihini
 Câmi bünyad Beytullahı hâdi rûknü din sene 1019

Anlamı:

Ömer Paşa bugün İslam dinine şeref verdi. Sanki Faruk-ı Azam yani Hz. Ömer ile İslam dini süslendi. O mübarek toplanma yerini canu gönülden çalışarak alemlere rahmet olan Hz. Muhammed ona yardım etmesi için yaptı. Umarım yaptığı eser kıyâmet gününde suç ve isyan askerlerinden kendisini koruyan sağlam bir kale olsun. Şair Yahya sevinerek şöyle tarif düşürdü. Dinin esas yol göstericisi ve Beytullah'ın temeli camidir.⁴

Cami, meyilli bir alanda yüksek, sağlam bir zemin üzerinde kare planlı, tek kubbeli bir şema gösterir (Plan 1). Dört kademe halinde yükselen cami beden duvarları doğu, batı ve güney cephelerde payandalarla desteklenmiştir. Kuzey cephe ise beş gözlü son cemaat yeri şeklinde düzenlenmiş, cephede son cemaat yeri ile birlikte beş kademeli bir görüntü sağlanmıştır (Resim 1).

Kuzey cephede son cemaat yeri altı mermer sütuna oturan beş sivri kemerli bir yapı gösterir. Mermer sütunların karşılıkları cami duvarına yarı gömülü olarak yapılmış, sütunlar birbirlerine ve beden duvarlarına bağlanmıştır. Sütun başlıklarında mukarnaslı (sarkıtlı) başlık formu uygulanmıştır. Son cemaat yerinin üzeri ortada çapraz tonoz, yanlarda kubbe ile örtülüdür.

Camiye çapraz tonozla örtülü bu bölmenin altındaki sade kapı ile girilir. Kapının iki yanında dikdörtgen çerçevesi ve üzeri sivri kemer alınlıklı dört pencere vardır. Pencere alınlıkları çini ile dolgulanmış olup son derece dikkat çekicidir. Kuzeybatıda bulunan pencere onarım esnasında kapıya dönüştürülmüş hem camiye hem de kadınlar mahfiline giden merdivenlere çıkışı sağlamaktadır. Kapının iki yanında pencerelerin arasında duvara oyulmuş mukarnaslı mihrapçıklar son cemaat yerinin hareketli görünüşünü devam ettiren unsurlardır.

Sade bir form yansıtan giriş kapısı sivri bir kemerle belirlenmiş, ince düz silmelerle dikdörtgen bir çerçeveye tamamlanmıştır. Sivri kemer ile çerçeve arasında kalan köşelerde üzeri bezemeli iki rozet vardır. En üstte dış çerçeve kuşağının ortasında kabartma olarak sembolik bir kum saati yer almaktadır (Resim 2).

⁴ Cami kitabesi ve çini alınlıklarının okunmasında yardımlarını esirgemeyen ve Türkçeye çeviren hocam Doç. Dr. Turgut Karabey'e teşekkür ederim.

Caminin doğu cephesi, güneydoğu köşede türbe ve kuzeydoğu köşede Kuran okuma odasından oluşan ek yapılar ile farklı bir cephe anlayışı yansıtmaktadır. Üzeri çapraz tonozla örtülü küçük mekan (Kuran okuma odası) sivri kemer alınlıklı pencerelerle dışa açılmaktadır. Doğu cephesinde birinci kademeye kadar güneydoğu köşe ve ortada olmak üzere iki dayanak kulesi olup kuzeydoğu köşede üçüncünün yerini bu küçük mekan almıştır. Cephe iki sıra halinde altta sivri kemer alınlıklı, üstte sivri kemerli alçı şebekeli pencerelerle dışa açılmaktadır. Ayrıca ortadaki dayanak kulesinde yuvarlak bir pencere vardır (Çoban,1989, 24-25) (Resim 3).

Batı cephesi, doğu cephesine benzer bir düzenleme yansıtmaktadır. Yine birinci kademe ile aynı yükseltide bulunan dayanaklara güneybatı ve ortada yer verilmiş, kuzeybatı köşeye ise minare yerleştirilmiştir. Batı cephesinde doğu cephesinin pencere düzeni aynen tekrar edilmiş yalnızca ortada yuvarlak pencere uygulanmamıştır.

Güney cephede, birinci kademeye kadar uzanan iki yanlarda ve ortada olmak üzere üç dayanak kulesine yer verilmiştir. Cephe pencere sistemi bakımından doğu cephesine benzemektedir. Güney cephede diğer cephelerde görülmeyen bir özellik olarak orta dayanak kulesinin iki yanında duvara bitişik üzeri konik başlıkla sona eren kulecikler görülmektedir.

Cami dört cephesinde ikinci kademe hafif içeri alınarak devam etmiş ve duvarlarda, ortada yanyana ikişer sivri kemerli alçı şebekeli pencere ile unsurlandırılmıştır.

Cami üçüncü kademesinde bulunan çokgen ve piramidal külahlı kulecikler mimari özelliklerinden çok birer süs unsuru gibi kubbenin etrafını çevirmektedir. Çok kenarlı olarak devam eden kasnak yukarı doğru daralmakta ve üzerindeki sivri kemerli alçı şebekeli onaltı pencere görülmektedir. Ağırılık kulelerinin yanında her köşede bulunan gizlenmiş tromplar, olgun nispetleri ile kademeli görünümü artıran unsurlardır. Camide kademelenme ile gelen piramidal görünüm ve arzulanmış yüksek mekan anlayışı plandan kaynaklanan ayrıntılarla vurgulanmaya çalışılmıştır (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1983, 630).

Ana mekanı örten 15 metre çapındaki kubbeye geçiş tromplarla sağlanmış (Resim 4), kenarlarda yer alan geniş kemerlerle kubbe ağırlığı duvarlardan köşelerdeki payandalar üzerine aktarılmıştır. Cami kuzey doğu ve batı yönlerinde çeviren ahşap mahfil, sivri kemerlerle birbirine bağlanan on sütun üzerine yapılmıştır. Sütun başlıkları sarkıtlı mukarnas olup, sivri kemerler arasında bezemesel amaçlı yuvarlak pencereler açılmıştır.

İç mekanda alt pencere alınlıkları çinilerle süslüdür. Pencereler dışında doğu ve batı yönlerde ortada karşılıklı pencere şeklinde birer niş vardır. Niş alınlıkları sivri kemerli ve çini süslemeleri ile pencerelerle aynı özellikleri yansıtmaktadır.

Mihrap: Altıgen profilli, mukarnas dolgulu mihrap nişi beş bordür ile çevrilidir. Mihrabı üç yandan dolaşan en dıştaki ikinci bordür silmelerle

hareketlendirilmiş, dıştaki bordürün üzerinde üstte yüzeysel testere dişi motifine yer verilmiştir. Üçüncü bordürde kahverengi, koyu yeşil ve sarı renklerle boyanan bitkisel bir bezeme vardır. Dördüncü bordür yine düz silmelerle vurgulanmıştır. En içteki beşinci bordür grift olarak işlenmiş kıvrık dal, yaprak ve çiçek motiflerinin aynı renk tonları ile oluşturulan bir diğer süsleme örneğidir. Aynı şekilde bezenen ortadaki mukarnaslar en alt sıra sarkıtlı olmak üzere kademeli olarak daralmaktadır. Kavsara kemeri zikzaklardan oluşmakta kemer köşelerinin bir kısmında bitki motifleri ile oluşturulan bir bezeme ve iki yanında birer rozet görülmektedir. Mihrap üst kısmı birer atlamalı daire ve uçları kıvrık konsol şeklindeki bir sıra kabartma ve iki yanda ince silmelerle vurgulanan uçları perde motifleri ile tamamlanan bezemesel bir özellik göstermektedir. Mihrabın en üstünde dikdörtgen şeklindeki çini pano Âyet-el Kürsi'nin yazılı olduğu ve pencere alınlıkları ile görsel bir bütünlük gösteren bir ayrıntıdır (Çoban, 1989, 29-30) (Resim 5).

Minber: Mermerden olup oldukça sadedir. Minber korkuluklarında iki tarafta üçerden altı rozet bezemesel unsur olarak dikkat çekmektedir. Minber köşkü sivri kemerlerle birbirine bağlanan dört sütun üzerinde sekizgen mermer kasnak ve ahşaptan bir külahla tamamlanmıştır.

Minare: Son cemaat yerinin kuzeybatı köşesinde camiye bitişik olarak bulunmaktadır. 1929 yılında yıkılan minarenin yerine bu minare 1938-1942 yılları arasında caminin diğer kısımları ile birlikte onarılmıştır. Kesme taştan yapılan minareye çıkış kuzey yüzde açılan bir kapıdan sağlanmaktadır. Minare kaidesi beş kenarlı olup her yüzü kaş kemerli nişlerle hareketlendirilmiştir. Kaidenin üzerinde son cemaat yeri ile aynı hizaya ulaşan pabuç, bir silme ile yukarı doğru daralan ve cami beden duvarlarında ikinci bir silmeye kadar yükselen bir alt yapı göstermektedir. Buradan onaltıgen ince uzun gövdeye geçilir. Zarif gövdede şerefe altı sarkıtlı mukarnaslarla, şerefe korkulukları geometrik desenli bezemesel unsurlarla zenginleştirilmiştir (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1983, 630-631).

Caminin en dikkat çekici yanlarından biri son cemaat yerinde ve cami içerisinde alt pencere alınlıklarında bulunan çini panolardır. Panolarda ayet ve hadisler ile yapının süslemelerini öven şiirler görülmektedir. Yazılar talik, sülüs ve celi hatla yazılmış, yazıların arasında ve dışında kalan boşluklarda rumi, küçük hançer yaprakları, rozet ve çiçek motifleri ile kompozisyonlar oluşturulmuştur (Ünal, 1974, 24-25; Öney, 90; Yenişehirlioğlu, 1989, 37-38).

Çini panolardan doğudaki yarım panoda hattatın adının İznikli Mustafa olarak belirtilmesi, çinilerin teknik olarak da İznik çinilerine benzemesi ve aynı zamanda caminin tarihi dikkate alındığında, bu panoların 17. yüzyıl boyunca gittikçe bozulan İznik çinileri olduğunu göstermektedir (Ersü, 1967, 44; Yetkin, 1989, 21-22).

Son cemaat yeri dışa bakan pencere alınlıklarından kapının sağındaki birinci alınlıkta, en üstte madalyon içerisinde sülüs hatla “İhlâs Suresi”⁵ yazılıdır. Alınlığın ortasında dikdörtgen alanda sülüs hatla Âl-i İmran Suresi,191. âyetin sonu yer almaktadır. Altta iki ayrı kartuş içerisinde kalın talik hatla iki satırlık Türkçe beyit görülmektedir.

طوق طاعت بغليوب عفريت نفس بوينه

أصف عقل رعايت قيل سليمانلق بودير

Okunuşu :

Tavk-ı taat bağlayup ifrit-i nefsin boynuna
Asaf-ı akla riayet kıl Süleymanlık budur.

Anlamı :

İfrit gibi nefsin boynuna ibadet halkasını bağlayarak akıl Asafına uy işte Süleymanlık budur.

Panonun üst kısmı ve yazıların dışında kalan boşluklarda firuze zemin üzerinde rumi, rozet çiçekleri, çiçek motifleri ve küçük hançer yaprakları bulunmaktadır (Ünal, 1974, 25).

Kapının sağındaki ikinci alınlıkta en üstte yine madalyon içerisinde sülüs hatla “İhlâs Sûresi” yer almaktadır. Altta üç satır halinde kitabe vardır. Üstteki ilk satırda kartuş içerisinde kalın celi hatla Tesbih duası okunmaktadır.

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم

سبحان الله و الحمد لله و لا اله إلا الله

و الله أكبر و لا حول و لا قوة إلا بالله العلي العظيم

---

⁵ Kuran, İhlâs, Sûre 112.

Okunuşu :

Sübhânellâhi ve'l-hamdülillâhi velâ ilahe illallâhu vellâhu ekber velâ havle ve la kuvvete illâ billahi'l-aliyyi'l-azim

Yazının dışındaki boşluklar birinci alınlıkta olduğu gibi firuze zeminde kırmızı, beyaz ve mavi renkli rumi, çiçek ve yaprak motifleri ile süslenmiştir. Ayrıca yazı aralarına da yaprak ve rumiler yerleştirilmiştir.

Kapının sol tarafındaki birinci alınlık 1955 onarımında yenilenmiştir. Beş satır halinde düzenlenen panoda en üstte “Kelime-i Tevhid”, “Besmele”, ikinci, üçüncü ve dördüncü satırda “Âyet-el Kürsi”⁶ yazılıdır. Son satırda Arapça bir beyit okunmaktadır.

إن نلت يا ريح الصباح يوما إلي الأرض الحرم بلغ سلامي روضة

فيها النبي المحترم

Okunuşu :

În nilte yâ rîhas-sâbâ yevmen ile'l-ardi'l-haram
Belliğ selâmî ravdaten fiha'n-ne biyyu'l- muhterem

Anlamı :

Eğer ey saba rüzgarı bir gün Harem'e (toprağına) varırsan, saygıdeğer Peygamberin bulunduğu Ravda'ya benden selam ilet.

Kapının solundaki ikinci alınlıkta en üstte karışık hatla “Âyet-el Kürsi'nin” sonu yazılıdır. Ortadaki satırda ise dua yazıtı görülmektedir.

اللهم إني أسألك باسمك العظيم الذي ترزق به العالمين

Okunuşu :

Allahümme inni es elüke bismike el azim ellezi turziku bihi'l âlemin

Anlamı :

Ey Allah'ım alemlere rızık verdiğin ismin hürmetine senden isterim.

⁶ Kuran, Âyet-el Kürsi Bakara Sûresi ayet 255.

En altta ise kalın talik hatla yine
Tavk-ı taat bağlayup ifrit-i nefsin boynuna
Asaf-ı akla riayet kıl Süleymanlık budur
şeklindeki iki satırlık beyit okunmaktadır. Yazılar lacivert zemin üzerine beyaz harflerle yazılmış, yazının dışındaki boşluklara ve aralara çiçek, rumi ve yaprak motiflerinden oluşan süsleme uygulanmıştır (Ünal, 1974, 25) (Resim 6).
Caminin içerisinde pencere alınlıkları da çini panolarla hareketlendirilmiştir. Kapının iki yanındaki alınlıklarda üstte sülüs celi hatla şu hadis (Aclûnî, 1418/1997, 388) okunmaktadır.

المؤمن في المسجد كالسمك في الماء

المنافق في المسجد كالطير في القفص

Okunuşu :

Münafıklar mescidde kafeste kuş gibi
Müminler mescidde suda balık gibi
Sol taraftaki alınlığın alt satırında
Tavk-ı taat bağlayup ifrit-i nefsin boynuna
Asaf-ı akla riayet kıl Süleymanlık budur
beyiti tekrar edilmiştir. Sağ taraftaki alınlığın alt satırında ise Âl-i İmran Suresi, 191. ayetin sonu yazılıdır. Panoların üst kısımları ve yazı aralarında seyrek olarak yaprak ve çiçek motifleri uygulanmıştır.

Mihrabın solunda ve doğu tarafındaki pencere alınlıklarında panolar sadedir. Mihrabın solundaki alınlıkta “Besmele”, ondan sonraki alınlıklarda “Haşr Suresi 22-23-24 ayetler” yazılıdır. Tek satır halindeki celi yazıların dışında boşluklarda seyrek olarak çiçek ve yaprak motifleri görülmektedir. Alınlıklardan birinde ayet karıştırılarak yerleştirilmiştir (Ünal, 1974, 25).

Mihrabın sağında ve batı duvarındaki alınlıklar diğer alınlıklara göre daha ilgi çekicidir. Mihrabın sağındaki iki alınlıkta, lacivert zeminde iki satır halinde beyaz sülüs hatla yazılar yerleştirilmiştir. Her iki alınlığın üst kısmı firuze zemin üzerinde rumi ve kıvrık dallarla süslenmiştir. Ayrıca yine yazı kenarlarında çiçek ve yaprak motifleri görülmektedir. Alınlıklardan mihraba yakın olan alınlıkta, “Besmele” ile başlayan “İhlas Suresi” diğerinde ise üstte “Kelime-i Tevhid” altta ise “Sure-i Rad ayet 24” okunmaktadır (Ünal, 1974, 26).

Batı cephesindeki alınlıklardan kuzey taraftaki iki alınlıkta üstte sülüs hatla dua yazısı görülmektedir.

اللهم احفظ جميع سواكن هذا الدار و البيوت

و توابعها من شر جميع مخلوقاتك يا حي يا قيوم

Okunuşu :

Allahümmehfez cemi'a sevâkini haze'd-dari ve'l buyû ti
Vetevâ'bi'iha min şerri cemi'i mahlûkatike ya Hay ya
Kayyûm

Anlamı :

Ey Hay ve Kayyum olan Allah'ım. Bu yurdun ve evlerin ve buna bağlı olanların sakinlerini (Senin) yarattıklarımın her türlü kötülüklerinden koru.

Aynı duvarın güney tarafındaki iki alınlıkta ise üstte

Münafıklar mescidde kafeste kuş gibi

Müminler mescidde suda balık gibi

hadisi kalın sülüs hatla tekrar edilmiştir.

Batı duvarındaki alınlıkların alt satırlarını ince sülüs hatla Türkçe bir beyit oluşturmaktadır. Kuzey alınlığından itibaren beyit şu şekildedir:

اڪه نسبت شاخ كل ديدكلر ها بر دكن

سير اديدي كر بو استادانه قصرڪ نقشني

قصر شيرينك قومزدي يرده نقشين كوھكن

ھر قجن كيم قطره بار اولسه بو قصرڪ جشمه سي

صاجيلور كل كبي كويا حوضه برك ياسمن

نيجه آدم جنتي وصف ايتسون اول مأواده كيم

كورسه ذوقين بر غريب ايلر فراموش وطن

ذوق داخي بر يوزدن اولوردي بو مأواده اكر

Okunuşu :

Ana nisbet şâh-ı gül dedikleri ha bir diken
Seyredeydi ger bu üstâdâne kasrın nakşını
Kasr-ı Şirinin komazdı yerde nakşın küh-ken
Her kaçan kim katre-bâr olsa bu kasrın çeşmesi
Saçulur gül gibi güyâ havza berk-i yâsemen
Nice adam Cenneti vasf etsun olme'vâda kim
Görse zevkin bir garip eyler ferâmûş-ı vatan
Zevk dahi bir yüzden olurdu bu me'vâda eger

Anlamı :

Ferhat bu sanatkârâne yapılmış köşkün eğer bir nakşını görseydi gül dalı dedikleri ona göre bir dikenden farklı görülmezdi. Bu köşkün çeşmesi her ne zaman aksa kühken yani Ferhat yaptığı Şirin'in köşkünün nakşını yerde koymazdı. Kendi yaptığı köşkü yıkardı. Bu köşkün havuzuna yasemin yaprakları adeta gül gibi saçılır. Bu eserin bulunduğu yerde Adem yani insan nasıl cennetin özelliklerinden bahsetsin. Bir garip bu köşkün rahatlığını görse vatanını unuttur. Eğer zevk alınacaksa bu yerde bu eserden dolayı zevk alınır.

Batı duvarındaki bu alınlıklardan kuzey taraftaki iki alınlıkta yazının dışında lacivert zemin üzerine üstte rozet şeklinde çiçek ve yapraklardan oluşan bir bezeme uygulanmıştır. Güney taraftaki alınlıklarda ise üst kısım rumi kıvrık dal, çiçek ve yaprak motifleri ile daha zengin bir süsleme göstermektedir.

Pencere alınlıklarının dışında mihrabın üzerinde lacivert üzerine beyaz celi sülüs hat ile “Âyet-el Kürsi” yazılmış, yazının dışında yer yer küçük yaprak motifleri uygulanmıştır.

Caminin içinde kuzey duvarının iki yanında bulunan iki yarım pano bani ve hattat adının belirtilmesi ile son derece önemlidir. Simetrik olan bu panoların üst kısmında ortada daire içine ince nesih hat ile dönerek yazılmış “İhlas Suresi” istiflenmiştir. Dairenin çevresi hançer yaprakları, çiçek ve kıvrık dal motifleri ile bezenmiştir. Batıda bulunan panoda kartuş içerisinde kalın talik hat ile caminin banisi doğudaki panoda ise sanatkârın adı yazılıdır (Ünal, 1974, 26; Yenişehirlioğlu, 1989, 37-38).

(صاحب خيرات)

خيرات عمر باشا يسر الله ما يثاء

كتبه الفقير رسمي مصطفى ازني

Okunuşu :

Sahib-i hayrat: Hayrat-ı Ömer Paşa yessesellâhu mâyeşa
Ketebe-hu el-fakir Resmî Mustafa İznikî

Camide son cemaat yeri kubbeleri, içeride ana kubbe, kubbeye geçiş bölgesinde bulunan madalyonların çevresi ve kubbe kasnağını çeviren renkli cam pencereler klasik dönem özelliklerini devam ettiren kalem işi kompozisyonlarla bezenmiştir.

Son cemaat yeri orta bölümünde çapraz tonoz dış çerçevesi palmet motifi ile sınırlandırılmış içerisine açık mavi zemin üzerine nar çiçekleri, rozet ve yaprak motifleri ile bir kompozisyon oluşturulmuştur. Kubbe içlerinde ise sekiz kollu lotüs yıldızdan kaynaklanan kıvrık dalların ucunda ve aralarında lotüs ve palmetlere yer verilmiş ve motifler onaltı kollu bir yıldız formu ile tamamlanmıştır. Onaltı kollu yıldızın sekiz koluna denk gelecek şekilde yerleştirilen şemse motifleri, kubbe eteğinde uçları palmetlerle sonuçlanan üçgen şeklindeki bezemesel unsurlarla kompoze edilmiştir.

Caminin içerisinde ana mekanı örten kubbeye ortada sekiz kollu yıldız formu genişletilerek onaltı kollu bir yıldız formuna dönüştürülmüş ve aralarındaki tüm yüzey değişik çiçek motifleri ile bir kompozisyon oluşturacak şekilde bezenmiştir. Göbek kısmından sonra onaltı kollu yıldızın kollarından çıkan palmet motifleri ve iki palmetin arasına denk gelecek şekilde oniki kollu yıldız formunu hatırlatan motifler yerleştirilmiştir. Kubbe eteği uçları palmetlerle sonuçlanan üçgen şeklindeki unsurlarla tamamlanmıştır. Kubbenin ortasında olduğu gibi etrafına dağılan palmet ve yıldız motifleri ile kubbe eteğindeki üçgen formların içleri palmet, kıvrık dal ve çiçek motifleriyle dolgulanmıştır.

B. TÜRBE

Caminin güneydoğu duvarına bitişik olarak yapılmış olan türbe, kare planlı üzeri tek kubbe ile örtülü son derece basit bir şema gösterir (Plan 1). Kubbe kasnaksız olup dört cephede vurgulanan beden duvarlarının üzerinde basık bir görünümde. Kare bir yükselti üzerinde ele alınan türbenin doğu yüzünde dikdörtgen bir pencere açıklığı, kuzey yüzünde ise zeminden yükseltile giriş kapısı bulunmaktadır (Resim 3). Ayrıca caminin doğu cephesindeki pencere bu yönde türbeye açılmaktadır.

C. MEDRESE

Medrese caminin kuzeyinde cami ile aynı avlu içerisinde bulunmaktadır. Eğimli bir arazi üzerinde yer alan medresenin kuzey ve doğu cephelerindeki kot farkı nedeni ile duvar yükseltileri değişmektedir. Doğü cephesinde yükseklik sokak ile aynı düzleme ulaşarak araziye uydurulmuştur (Resim 7).

Caminin karşısında avluyu üç yönden çevreleyen medrese “U” planlıdır (Plan 2). Medresenin uzun kenarı kuzey cephesinin ortasında, cami ile ortak olan avluya açılan giriş kapısı bulunur. Sokaktan basamaklarla inilen kapı, yuvarlak kemerli kemerin iki yanda oturduğu başlık formuna benzeyen ve zeminden başlıklara kadar devam eden ikili silmelerle sade bir form gösterir. Kapı beden duvarları üzerinde yüksekliği ile vurgulanmaktadır. Giriş kapısından üzeri yüksek bir kubbeye örtülü bir mekana ve buradan yine basamaklarla avluya geçilmektedir(Köşklü, 1999, 55-56) (Resim 8).

Medrese hücrelerinin önünde avluyu üç yönde U şeklinde saran revak bulunur. Revak, mukarnas başlıklı, kalın mermer sütunların yüksek sivri kemerlerle bağlanmasından oluşur. Sütun başlıkları mukarnas şeklinde kabaca pahlanarak kalın sütunlara uydurulmuştur. Revakın üzeri pandantiflerle geçilen kubbelerle örtülüdür. Revak kubbeleri hücre kubbelerinden daha yüksek tutularak abidevi bir görünüş kazanmıştır. Revak kemer ve köşelerinde tuğla malzeme kullanılmış, ancak daha sonra onarımlarda bu malzeme sıvanmıştır (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1983, 635) (Resim 9).

Medrese hücreleri simetrik düzenlenen kesik U şeması gösterir. U’nun uzun kolu üzerinde girişin iki yanında üçer ve kısa iki yan kol üzerinde üçer hücre ile oniki hücreli⁷ olarak tamamlanmıştır. Hücreler, revaka dikdörtgen açıklıklı ve üzeri sivri kemer alınlıklı bir pencere ve aynı formu gösteren bir kapı ile açılır (Resim 10). Hücrelerin dışa açılan penceresi yoktur. Yalnız batı uçtaki köşe hücresi bir pencere, doğu uçtaki köşe hücresi küçük bir üst pencere ile dış cepheye açılır. Bu iki hücrenin revağa açılan pencereleri yoktur. Hücrelerin içinde ortada tuğladan kemer alınlıklı ocak, iki yanında birer niş ve yan duvarda bir niş görülmektedir. Kare planlı hücrelerin üzeri kubbelerle örtülüdür. Hücre kubbeleri revağa göre alçak tutulduğundan arka planda etkisini kaybetmektedir.

Medrese bacaları, tuğladan kare gövdeli olup üzeri piramidal bir külahlı form gösterir.

D. HAMAM

Ömer Paşa Medresesinin doğusunda Ağalar yokuşunda külliye den ayrı olarak bulunmaktadır. Son yıllarda aralıklarla faaliyette olan hamam sokak arasında dış cephe mimarisi ile belli olmayan sönük bir görünüm içerisindedir. Soğukluk, ılıklik ve sıcaklık bölümlerinden oluşan hamam, dört eyvanlı ve köşelerde hücreleri olan bir şema yansıtmaktadır (Plan 3). Hamamın soğukluk kısmı yıkılmış yerine bugünkü hiçbir mimari özelliği olmayan yeni bir soğukluk yapılmıştır. Girişten sonra merdivenle çıkılan üst kat soyunmalık olarak koridor ve odalar şeklinde düzenlenmiştir. Bu bölümün alt kısmı sokak cephesinde dükkan olarak değerlendirilmiştir (Çoban, 1989, 42) (Resim 11).

Orijinal olmayan soğukluk bölümünden dikdörtgen bir kapı ile ılıklik kısmına geçilir. Kapının üzerinde iki yanda konsolsu çıkmalara oturan kaş kemer formunun üçgen bir başlık şeklinde sonuçlanması ile oluşan bezemesel bir unsur görülmektedir. Üç bölüm halinde geniş kemerlerle ayrılan ılıklikğin üzeri ortada kubbe bir yanda beşik diğer yanda aynalı tonoz ile örtülmüştür. ılıklikğin güney duvarında niş içerisinde bir pencereye yer verilmiştir. ılıklikğin orta kısmına açılan bir kapı ile sıcaklık bölümüne girilir. Giriş kapılarının üzeri içte ve dışta dikdörtgen bir çerçevenin sınırladığı yüzeysel bir mukarnas kavsara ile

---

⁷ Medrese hücreleri, Ömer Paşanın vakfiyesinde sadeleştirilerek “...Elmalı Kasabasındaki oniki hücreli medresenin müderrisine otuz dirhem ve oniki hücrede öğrenim gören öğrencinin her birine birer dirhem...” şeklinde belirtilmektedir. VGMA. No: 1967, s. 399-400.

vurgulanan bir alınlık şeklindedir. Bugün mukarnas kavsara ve kemer formları tahrip olmuş hemen hemen zor seçilmektedir.

Sıcaklık bölümünde dört eyvanlı şema, ortada merkezi bir kubbe ve dört yanında birer sivri kemerle orta kısma açılan aynalı tonozla örtülü dört eyvan ve eyvanların köşelerinde kubbelerle örtülü halvet hücrelerinden oluşur. (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1983, 636). Dört halvet hücrelerinden soldaki hücrede kubbeye geçiş trombu hatırlatan bir sistem ile, diğerlerinde ise pandantiflerle sağlanmıştır. Orta mekanı örten kubbeye mukarnaslarla geçilmiş, bunların üstünde kubbe eteğini dolanan nişlere yer verilmiştir (Resim 12). Ana kubbe dıştan sekizgen bir kasnak üzerine oturtulmuş halvet hücrelerinde kasnak uygulanmamıştır (Çoban, 1989, 43) (Resim 13).

3. DEĞERLENDİRME

Klasik dönem sonrasında Anadolu’da inşa edilen önemli külliyelerden biri Elmalı Ömer Paşa Külliyesidir. 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başlarından itibaren değişime uğrayan ve küçük külliye olarak isimlendirilen külliyelerin yapılmaya başlandığı bir dönemde yanı sıra klasik külliye anlayışı değişime uğrayarak devam etmiştir. Bu değişimde caminin merkez alındığı külliye yapılarında klasik dönemden farklı olarak yapıların yerleştirilmesinde gözetilen geometrik düzen ve dik açılar bozulmuştur. Ömer Paşa Külliyesinde klasik döneme paralel devam eden külliye anlayışında bir avlu içerisinde cami, caminin doğu kenarında türbe kuzeyinde medrese ve cami-medrese kuzeydoğusunda ayrı bir yerde hamam yerleştirilmiştir.

Külliye camii ile medresenin ortak bir avlu çevresinde karşılıklı konumlandırılması klasik dönemde Mimar Sinan ile gelişen bu şemaya işaret etmektedir. Gerçi bir avlu etrafında cami ve medresenin birlikte inşa edildiği ilk örnekler Anadolu’da Artuklu ve Anadolu Selçuklu döneminde görülmektedir. Şemanın bu dönemde en belirgin yorumu, ortak bir avlu etrafında bütünleşen şekliyle 1249 tarihli Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesinde uygulanmıştır (Kuran, 1969, 131; Öney, 1966, 377-387; Demiralp, 1999, 196). Osmanlı döneminde Tire Yavukoğlu (XV. Yüzyıl), Tire Molla Arap (XV. Yüzyılın 2. yarısı), Amasya Ayas Ağa gibi klasik öncesi medreselerde cami ile ortaklaşa kullanılan avlu, uygulamanın 15. yüzyıldaki görüntülerindedir (Demiralp, 1999, 196-198).

Elmalı Ömer Paşa Külliyesinde olduğu gibi caminin kuzeyinde yer alan U şeklindeki medresesiyle İnegöl İshak Paşa Külliyesi (1469-1482) erken dönemin en önemli örneğidir (Ülgen, 1958, 192 a-192 d; Karakaya-Çobanoğlu, 2000, 541-542; Aslanapa, 1986, 89). Şemanın en güzel örneklerini İstanbul/Beşiktaş Sinan Paşa (1550), İstanbul/Topkapı Kara Ahmet Paşa (1558-1559), İstanbul Kadırga Sokollu (1571-1572) Külliyelerinde uygulayan Sinan, bir avlu etrafında cami ile medreseyi revak aracılığıyla bağlantılı hale getirmiş ve farklı çözümlerle adım adım geliştirmiştir (Kuran, 1986, 97, 106, 109; Ahunbay, 1999, 306). İstanbul/Edirnekapı Mihrimah Sultan (1560), İstanbul/ Eyüp Zal Mahmut Paşa (Üst), (1580) ve İstanbul/Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa (1580-1581) Külliyelerinde

aynı uygulama farklı medrese şemalarında uygulanmıştır (Ahunbay, 1988, 258, 261, 263).

Klasik dönemde Elmalı Ömer Paşa Camii-Medrese birlikteliğine karşılıklı bağlantısız yerleştirme düzeni ile benzer bir uygulama 1523 yıllarına tarihlenen Manisa Hafsa Sultan Camii ve Medresesidir (Yavaş, 1997, 123-124). 17. yüzyıl başlarından itibaren Elmalı Ömer Paşa ile devam eden şema, farklı plan tiplerinde farklı çözümlerle uygulanmaya devam etmiştir. Bunlardan Erzurum/Oltu Arslan Paşa (1644), Urfa Abbasiye (1695), Erzurum Kurşunlu (1700), Kastamonu Münire (1746), Aydın Cihanoğlu (1756) Cami- Medrese düzenlemeleri Ömer Paşa da olduğu gibi ortak avlu içerisinde gelişen 17. ve 18. yüzyıl uygulamalarındandır.

Mimar Sinan sonrası Anadolu'da tek kubbeli klasik cami üslubunu yansıtan en iyi örneklerden biri de Ömer Paşa Camiidir. Osmanlı mimarisinde 14. yüzyıldan itibaren gelişen ve klasik dönemle mükemmel bir seviyeye ulaşan tek kubbeli yapılar, Sinan sonrası klasik ve batılılaşma dönemi ile devam eden bir süreç içerisinde incelenmektedir.

Şemanın ilk örneklerinden Bilecik Orhan Camiinde kemerler üzerine oturan tek kubbeli mekanın dört yönde eyvanlarla genişletilmesi ile oluşan şema temelde merkezi kubbe gelişiminde önemli bir adım olarak değerlendirilir. (Aslanapa, 1986, 324; Sözen, 1975, 262; Arık, 1999, 103; Acun, 1999, 137). Tek kubbeli plan şeması çok daha sonra 17.yüzyıl başlarında Ömer Paşa Camiinde kubbeyi taşıyan dört geniş kemerin köşelere oturtularak kemer aralarının ince bir duvarla kapatılması ve yine ortaya çıkan belirsiz bir haçvari şemanın denenmesiyle devam etmiştir. (Aslanapa, 1986, 5). Ömer Paşa Camii İstanbul Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa (1551), Tekirdağ Rüstem Paşa (1553), Tokat Ali Paşa (1572-73), Kayseri Kurşunlu (1581) gibi klasik camilere kare mekanın üzerini örten tek kubbe ve mekansal bütünlük anlayışı ile benzerlik göstermektedir (Uluçam, 1999, 175). Caminin dış cephe biçimlenişinde etkili olan kademeli görünüm, plastırlar ve ağırlık kuleleri geç dönemde Anadolu da Nevşehir Damat İbrahim Paşa (1726-1727) ve Nevşehir/ Gülşehir Karavezir Mehmet Paşa (1779) Camiilerinde de benzer şekilde uygulanmıştır (Aktuğ, 1993, 113; Köşklü, 2001, 82-83).

Ömer Paşa Medresesi, cami ile aynı avlu çevresinde U şeklinde düzenlenmiş bir şemaya sahiptir. Osmanlı medrese mimarisinde erken dönemden itibaren en çok avlu, hücre ve dersane ilişkisine göre alt tiplerde geliştirilen U şeması benimsenmiştir. Ömer Paşa Medresesi U şemasında ayrı bir dersaneyeye yer verilmemiş, cami ile aynı düzlem üzerinde yakınlaştırılarak aralarında bir bütünlük kurulmaya çalışılmıştır. Böylece derslerin camide yapıldığı düşünülebilir (Köşklü, 1999, 55, 344). Medreseye benzer bir şema İnegöl İshak Paşa Medresesinde (1481) uygulanmıştır. Yalnız İshak Paşa Medresesinde U şeklindeki hücreler arasında bir de dersane görülmektedir. (Uluçam, 1999, 170; Demiralp, 1999, 132). U şemasının benzer şekilde klasik dönemde geliştirilen en güzel yorumu Sinan tarafından İstanbul Kadırga Sokullu Mehmet Paşa Medresesinde (1571-72) uygulanmıştır (Kütükoğlu, 2000, 77-79). Sokullu

Mehmet Paşa Camii-Medresesinde iki yapı arasında revaklarla kurulan bağlantı yan girişlerle çözümlenmiş, buna karşın Ömer Paşa Camii-Medresesinde bağımsız fakat karşılıklı yakın konumları ile bir bütünlük sağlanmıştır.

Ömer Paşa Camii-Medrese kompleksinin kuzey doğusuna ayrı bir yere yapılan hamam külliyesinin bir parçası olmalıdır. Kısmen değişikliğe uğrayan hamamın dış cephelerinde itinasız bir işçilik gösteren moloz taş, iç kısmında ise mermer kullanılmıştır. Bey Hamamı erken dönemden Osmanlı döneminin sonuna kadar sevilerek uygulanan dört eyvanlı ve köşelere hücreleri olan tipte yapılmıştır. İstanbul ve Anadolu'da Bey Hamamı plan tipinin uygulandığı bir çok hamam olup, Bursa Nalıncılar Hamamı erkek bölümü, İstanbul/ Kumkapı Nişancı Hamamı erkekler bölümü (1475) ve Ayakapı(1582) Hamamları bu örneklerden sadece bazılarıdır (Eyice, 1997, 417; Eyice, 1994, 539).

Camiinin içerisinde ve son cemaat yeri alt pencerelerinde görülen çini alınlıklar İstanbul ve Anadolu yapılarında rastlanılan bezemesel bir uygulamadır. Bitkisel ve diğer motifler ile birlikte uygulanabilen yazı Osmanlı çinilerinde (Sinemoğlu,1996,153) farklı kompozisyonlarla devamlı olarak yer almıştır. Bu kompozisyonlardan biri de Ömer Paşa Camiinde görülen sivri kemerli alınlıklar içerisindeki yazılı panolardır. Burada sivri kemerli alınlıklar içerisine bezemeli bir kuşak ve sonra tüm yüzeyi kaplayan lacivert zemin üzerine beyaz harflerle yazılar yerleştirilmiştir. Yazıların dışında kalan üst boşluklar, yan kısımlar ve yazıların arasında rumi küçük hançer yaprakları, rozet ve çiçek motifleri görülmektedir. Alınlıklardaki yazılarda talik, sülüs ve celi hatla sure, ayet, hadis, dua ve şiirler okunmaktadır. Hat ve içerik açısından farklılıklar alınlıklarda hemen dikkat çekmektedir. Ayrıca aynı yazının birkaç kez tekrarlandığı alınlıklarda bulunmaktadır. İhlas Suresi Ayet-el Kürsi

Tavk-ı taat bağlayup ifrit-i nefsin boyuna
Asaf-ı akla riayet kıl Süleymanlık budur
beyiti ile

Münafıklar mescitte kafesde kuş gibi
Müminler mescitte suda balık gibi

hadisi son cemaat yeri ve içerideki alınlıklarda tekrar edilen yazı kalıplarıdır.

Alınlıklarda dua yazıtlarının yanı sıra içeride batı duvarında dört satır halinde devam eden beyitlerde caminin güzelliği ve bu güzellik karşısında duyulan hayranlık mübalağlı bir şekilde tasvir edilmektedir. Caminin içinde kuzey duvarının iki yanında bulunan iki yarım pano konu açısından son derece önemlidir. Panolardan birinde banî olarak Ömer Paşanın adı, diğerinde ise kendisine verilen değer bir işareti olarak İznik'li Mustafa'nın adı geçmektedir. Çini panoda İznik'li Mustafa hattat olarak imza atmasına rağmen onun İznik'li olması aynı zamanda çini süslemelerden de sorumlu olduğunu göstermektedir. Buna göre İznik'li Mustafa 17. yüzyıl başlarından itibaren gittikçe üretimi azalan ve düşüşe geçen İznik'ten Antalya'ya gelmiş ve birikimini bu caminin çini panolarını hazırlayarak kullanmış olmalıdır. Her biri farklı olan bu panolarda farklı üslup anlayışına rağmen çinilerin teknik ve motif olarak İznik çinilerinin

özelliklerini yansıması bu görüşü destekler niteliktedir (Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yenişehirlioğlu, 1989, 37-38; Yetkin, 1989, 21-22).

Caminin çini alınlıkları, İstanbul Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa (1551), İstanbul Rüstem Paşa (1560), Erzurum Lala Paşa (1562-63), Antalya Murat Paşa (1570), Edirne Selimiye (1575), İstanbul Tophane Kılıç Ali Paşa (1580) İstanbul-Üsküdar Atik Valide (1580), Manisa Muradiye (1585) Camiileri çini alınlıklarına koyu mavi veya lacivert zemin üzerine beyaz harflerle yazıların yazılması ile benzer bir düzenleme göstermektedir. (Yetkin, 1988, 479-498). Ayrıca bu yapılardan Edirne Selimiye, Erzurum Lala Paşa, Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa ve Antalya Kuyucu Murat Paşa Camilerinde alınlıkların sivri kemer düzenlemeleri Ömer Paşa Camiine benzemektedir (Gündoğdu, 1995, 211-217). Bu panolardaki benzerlik sadece sivri kemerli alınlık formuyla sınırlı kalmakta örneklerde farklı üslup ve kompozisyon anlayışı hemen dikkat çekmektedir. Antalya'nın çinili camilerinden biri olan Tekeli Mehmet Paşa Camiinde (1593-1607) de görülen sivri kemerli çini alınlıklar üslup açısından farklı, fakat yazı çerçevelerinin kartuşla sınırlandırılmaması ile Ömer Paşa Camii alınlıklarına yakın bir anlayışı yansıtmaktadır.

KAYNAKLAR

Acluni (1418/1997), *Keşfü'l-Hafa*, C.11, Beyrut

Acun, H. (1999), "Erken Devir Osmanlı Mimarisi", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 10, Ankara, s. 137-148.

Ahunbay, Z. (1988), "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri I*, İstanbul, 1988, s. 239-309.

Ahunbay, Z. (1999) "Osmanlı Medreseleri", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 10, Ankara, s. 301-307.

Aktuğ, İ. (1993) *Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi*, Ankara

Arık, M.O. (1999) "Osmanlı Mimarisinin Gelişimine Genel Bakış", *Osmanlı Yeni Türkiye Yayınları*, C. 10, Ankara, s. 102-114.

Aslanapa, O. (1986) *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul.

Cüçü, P. (1985) Antalya Livası Tarihi (Süleyman Fikri) Sadeleştirilerek Yeni Türkçeye Çevrili, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Erzurum

Çoban, A (1989) Elmalı Ömer Paşa Külliyesi, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Erzurum

Darkot, B. (1988) "Elmalı", *İslam Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul, s. 238.

Demiralp, Y. (1999) *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri*, Ankara

- Emecen, F. (1991)** “Antalya”, Türkiye Diyanet Vakfı *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul, s.232-236
- Ersü, E.(1967)** Elmalı’da Türk Yapıları, İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İslam Sanatı Tarihi (Yayınlanmamış Lisans Tezi) İstanbul
- Evliya Çelebi, (1993)** *Seyahatnâme*, (Sadeleştiren: Mümin Çevik) C.9-10, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- Eyice, S. (1994)** “Hamamlar” *İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Ve Tarih Vakfı, C.3, İstanbul, s. 537-542.
- Eyice, S. (1997)** “Hamam” Türkiye Diyanet Vakfı *İslam Ansiklopedisi*, C.15, İstanbul, 402-430.
- Gülersoy, Ç. (1994)** “Tophane” *İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Ve Tarih Vakfı, C. 7, İstanbul, s.275-276.
- Gündoğdu, H. (1995)** “Erzurum Lala Paşa Camii’nin Pencere Alınlıkları”, *Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiri Özetleri*, C.2, Ankara, s. 211-218.
- Hafız Hüseyin Ayyansarâyî (1978)** *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Rical*, (Haz. Derin, F.Ç.), İstanbul.
- Hammer, J.V. (1990)** *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 4, İstanbul.
- Karakaya, E-Çobanoğlu, A.V (2000)** “İshak Paşa Külliyesi”, Türkiye Diyanet Vakfı *İslam Ansiklopedisi*, C.22, İstanbul, s. 541-542.
- Köşklü, Z. (1999)** 17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Erzurum
- Köşklü, Z. (2001)** “Nevşehir/Gülşehir Karavezir Mehmet Paşa Külliyesi”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S.7, Erzurum, s. 75-92.
- Kuran, A. (1969)** *Anadolu Medreseleri*, C.1, Ankara
- Kuran, A. (1986)** *Mimar Sinan*, Hürriyet Vakfı Yayınları , İstanbul.
- Kütükoğlu, M. (2000)** *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara.
- Mehmed Süreyya (1996)** *Sicill-i Osmanî*, 4 (Aktaran: Kahraman, S.A), İstanbul.
- Öney, G. (1966)** “Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Külliyesi” *TTK Belleten*, XXX/119, s. 377-387.
- Öney, G. (1976)** Türk Çini Sanatı, İstanbul.
- Öztuna, Y. (1996)** *Devletler ve Hânedanlar Türkiye* C. II, Ankara.

Sinemoğlu, N. (1996) “Onaltıncı Yüzyıl Çinilerinde Motif Zenginliği”, *Prof.Dr. Şerare Yetkin Anısına Çini Yazıları*, İstanbul, s. 124-154.

Sözen, M-V.D. (1975) *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul

Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (1983), I, Ankara

Uluçam, A. (1999) “Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, C. 10, Ankara, s. 163-183.

Ülgen, A.S. (1958) “İnegöl de İshak Paşa Mimari Manzumesi”, *Vakıflar Dergisi*, IV, 1958, s. 192a-192d.

Ünal, İ.(1974) “Antalya Bölgesindeki Çini Eserler” *Türk Etnografya Dergisi*, S.14, Ankara, s. 16-55.

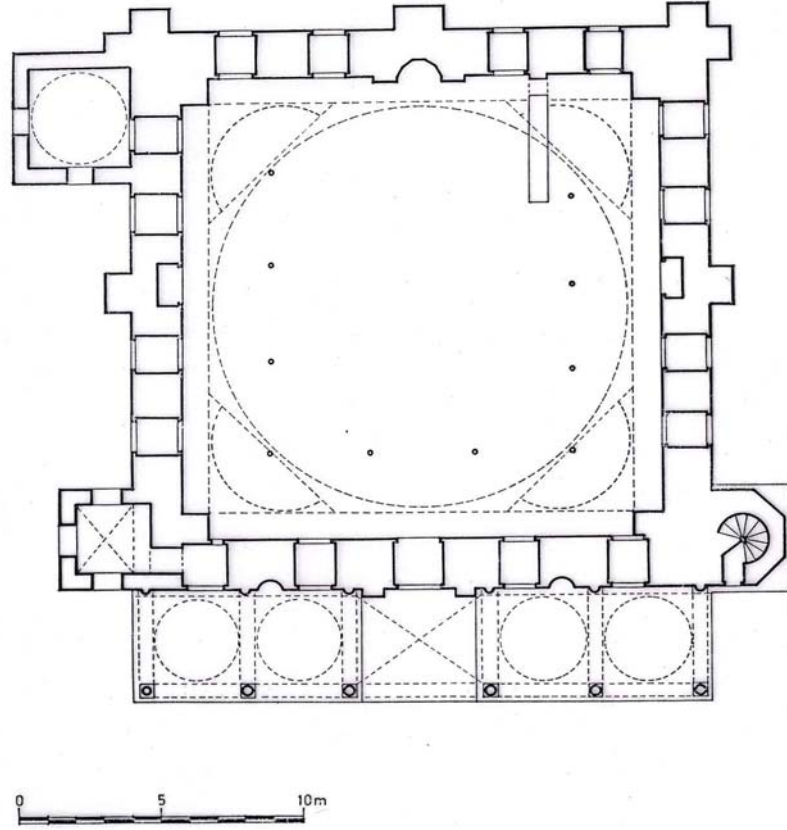
Yavaş,D. (1997) “Hafsa Sultan Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul, 123-124.

Yenişehirlioğlu, F. (1989) “Antalya Murat Paşa Camii Çinileri ve İznikli Mustafa”, *Kültür ve Sanat*, S.2, Yıl:1, s. 34-38.

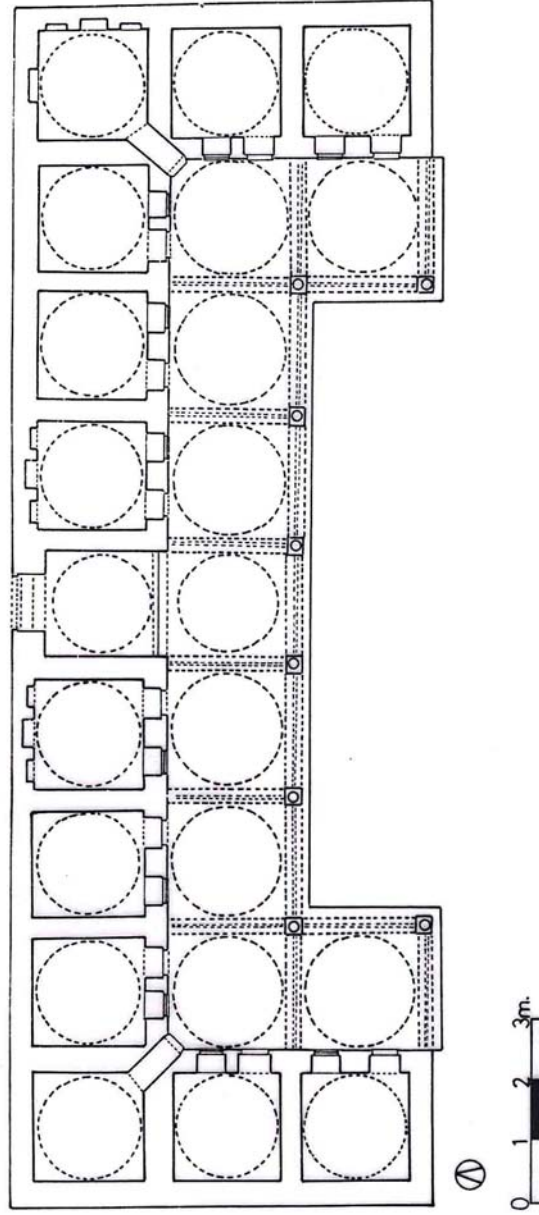
Yetkin, Ş. (1988) “Mimar Sinan’ın Eserlerinde Çini Süsleme Düzeni”, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, I*, İstanbul, s. 479-498

Yetkin, Ş. (1989) “İstanbul Rüstem Paşa Camii Çinileri Üzerinde Bazı Gözlemler ve Saray Nakkaşlarının Bu Çiniler Üzerinde Etkisi” , *Kültür ve Sanat Dergisi*, S.4, Yıl:1, s. 15-22.

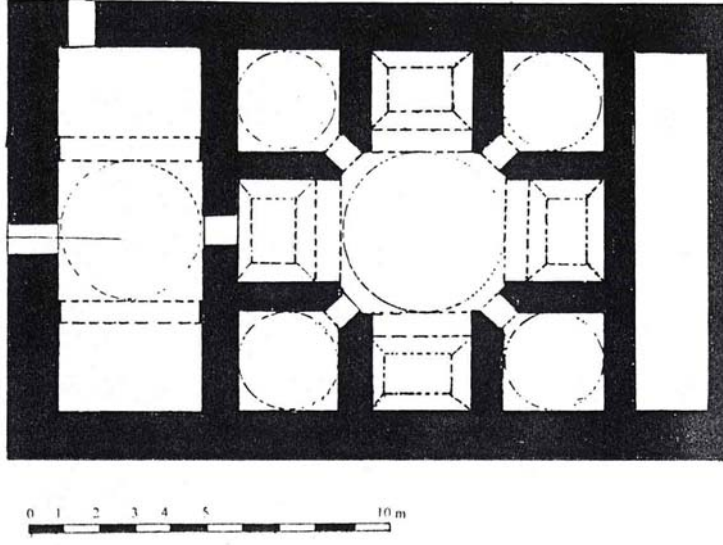

Plan 1 : Ömer Paşa Camii (M. Sözen'den)

Plan 2 : Ömer Paşa Medresesi (VGM.'den)

Plan 3 : Ömer Paşa Hamamı (VGM.'den)

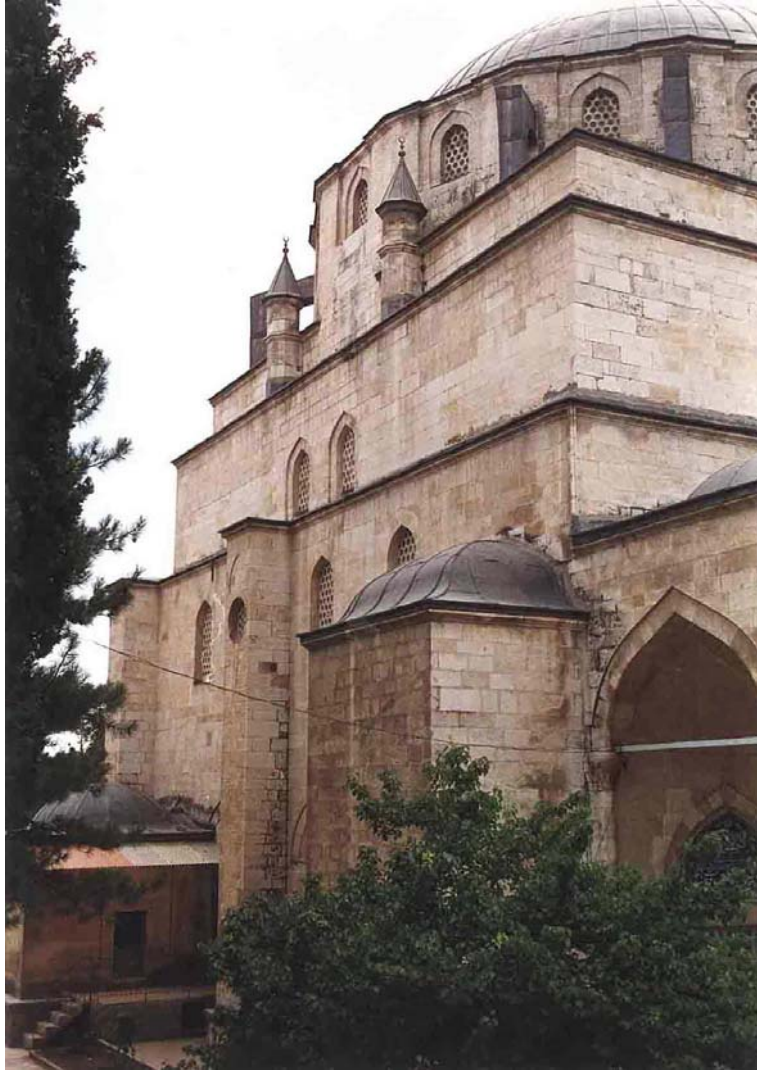

Resim 1 : Ömer Paşa Camii ve Medresesinin genel görünüşü

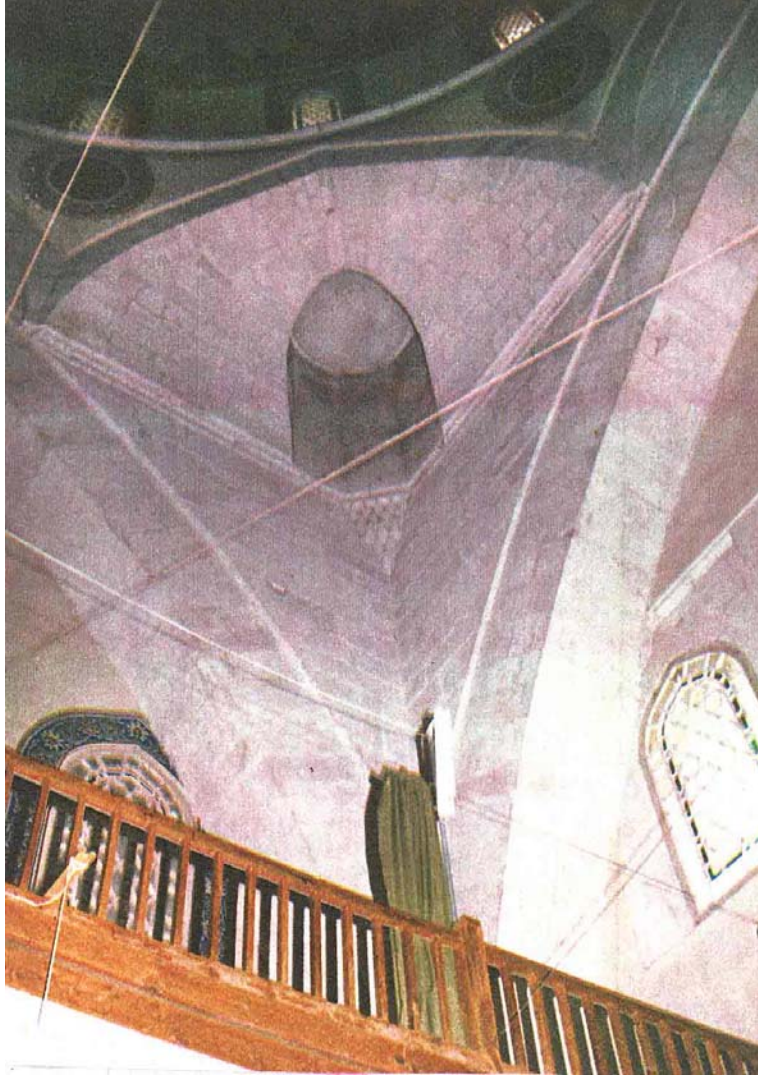

Resim 2 : Ömer Paşa Camii giriş kapısı

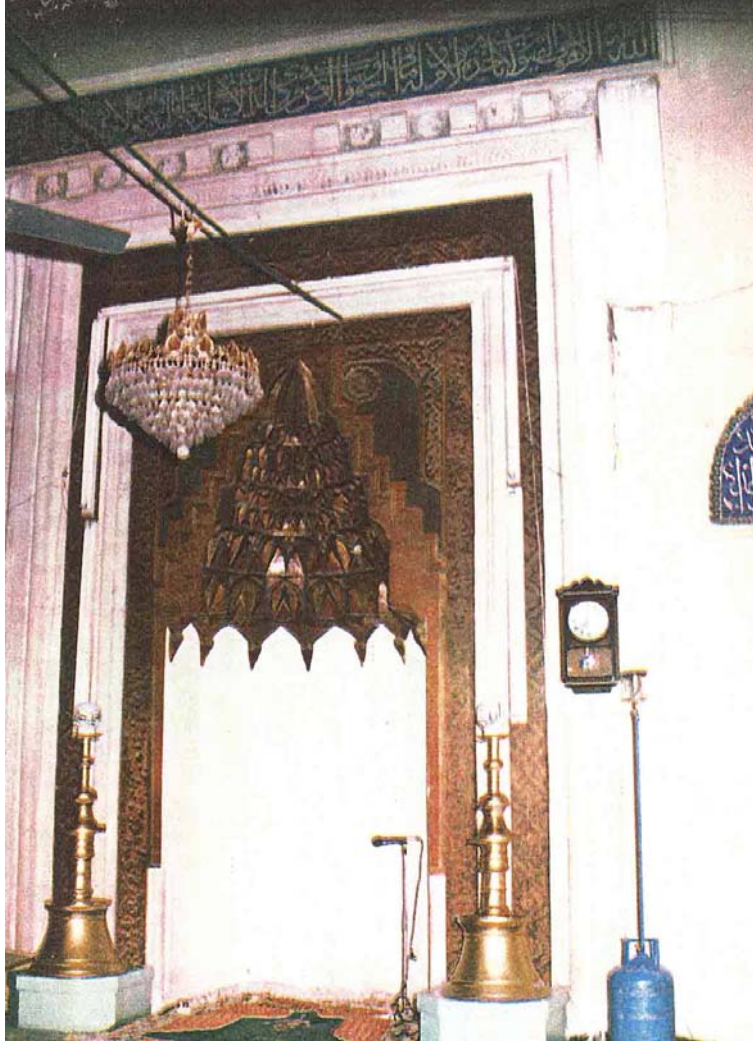

Resim 3 : Ömer Paşa Camii doğu cephesi

Resim 4 : Ömer Paşa kubbeye geçiş sistemi (A. Oban'dan)

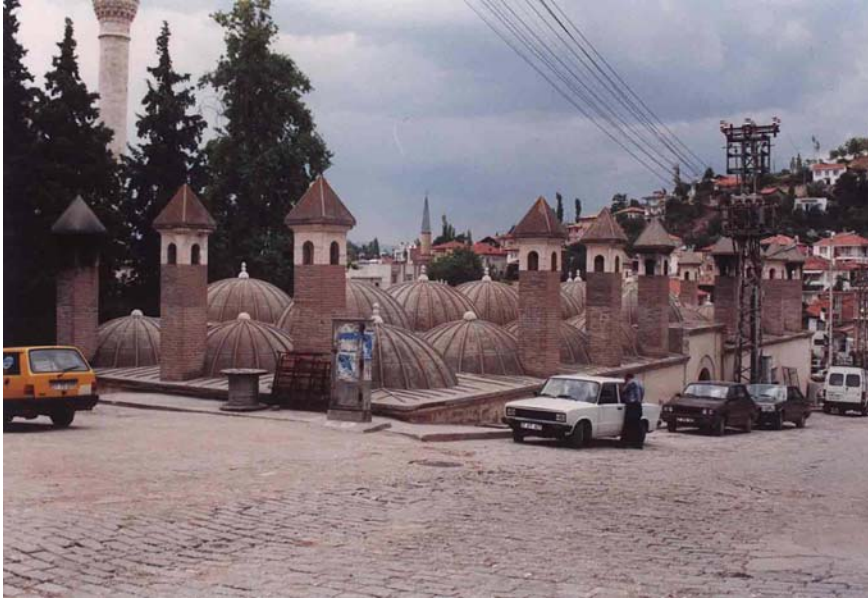

Resim 5 : Ömer Paşa Camii mihrabı

Resim 6 : Ömer Paşa Camii son cemaat yeri sol taraftaki alınlık

Resim 7 : Ömer Paşa Medresesi

Resim 8 : Ömer Paşa Medresesi avlu giriş kapısı

Resim 9 : Ömer Paşa Medresesinin avludan görünüşü

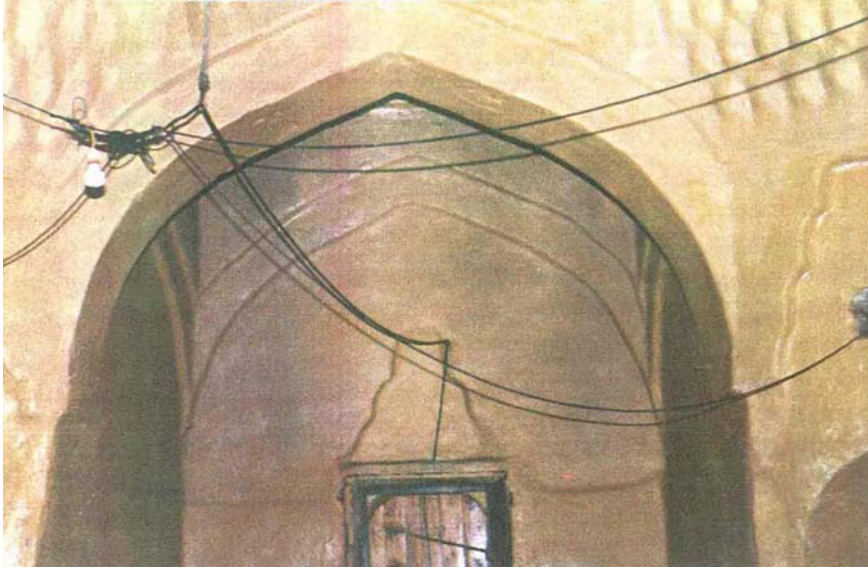

Resim 10 : Ömer Paşa Medresesi revakı

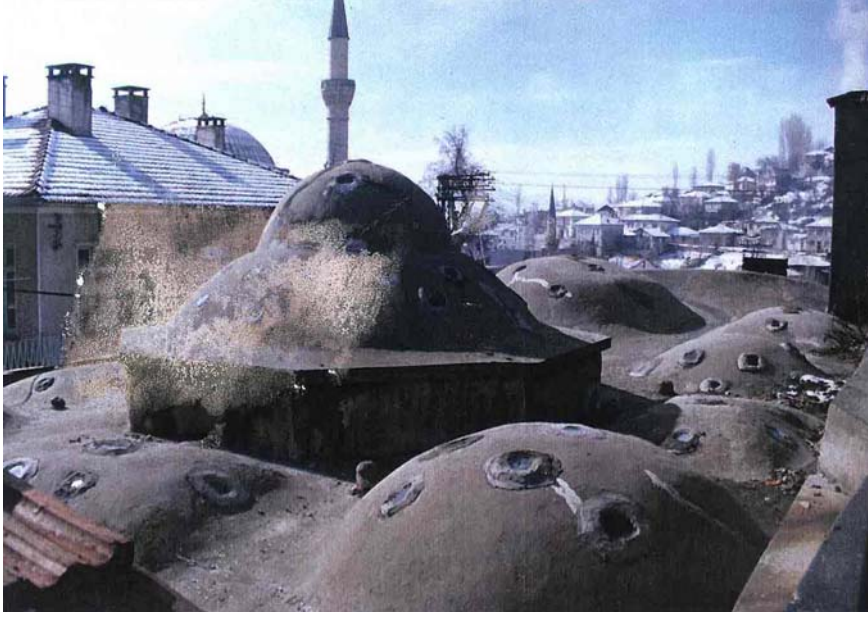

Resim 11 : Ömer Paşa Hamamının sokak cephesinden genel görünüşü

Resim 12 : Ömer Paşa Hamamının sıcaklık bölümü (A. Çoban'dan)

Resim 13 : Ömer Paşa Hamamının üstten genel görünüşü

